

ÜLFET GAZETESİNİN İDİL-URAL TÜRKLERİNDEKİ¹ SİYASİ GELİŞMELERE ETKİSİ

Hasan Demiroğlu*

ÖZET

1905 Rus ihtilali sonrası ilan edilen manifestonun akabinde Rusya’da oluşan yenilik ortamına İdil-Ural Türklerinin hazırlıklı yakalandıklarını söylemek imkânsızdır. Ancak kısa zamanda manifestonun getirdiği serbestlik ortamına ayak uyduran İdil-Ural Türkleri, özellikle basın-yayın faaliyetlerine önemli derecede hız verdiler.

Çalışmamızın konusu olan *Ülfet* gazetesi de böyle bir zamanda yayın hayatına başladı. Gazeteci-yazar ve aynı zamanda seyyah olan Abdürreşid İbrahim tarafından çıkarılan gazetenin ilk sayısı 11 Aralık 1905 tarihinde okuyucuları ile buluştu. Gazete şiarını “ilmi ve siyasi” olarak belirleyerek, ilk sayısından son sayısına kadar da bu şiarı paralel olarak yazı, makale ve haberler yayınlamaya gayret gösterdi.

Gazete Rusya’da yaşayan Müslümanların genel sorunlarına eğilerek, bu sorunlara çözüm yolları aramaya çalışmıştır. Müslümanların siyasi yönden birlik ve beraberlik içinde olmaları gerektiği fikrini sayfalarında mutlak olarak dile getiren gazete, Rusya hükümeti sansürünün giderek hızlandığı bir dönemde, yapılan baskılara daha fazla dayanamayarak 7 Haziran 1907 tarihinde yayın hayatına son vermek zorunda kaldı.

Anahtar Kelimeler: *Ülfet* Gazetesi, İdil-Ural Türkleri, Muhtariyet, Abdürreşid İbrahim

THE POLITICAL IMPACT OF THE ULFET NEWSPAPER ON THE TURKS IN THE IDIL-URAL REGION

ABSTRACT

It is impossible to say that Idil-Ural Turks were ready for the new era which was established in Russia after the manifest of 1905 Russian revolution. However, Idil-Ural Turks adapted the manifest’s freedom atmosphere and especially geared up the mass media facilities.

Ulfet Newspaper which is our study topic, began to publish in such an time. The first issue of the newspaper which belongs to Abdurresid Ibrahim who was a journalist and an author at the same time, met its readers on 11th December 1905. The newspaper determined its policy as “scientific and politic”, hence form the first issue until the last tried to be consistent with its policy in terms of its publications.

The newspaper tried to find solutions to those problems by dealing with general problems of Muslims living in Russia/ teh newspaper which told the idea that Muslims should be in political unity could not resist the pressure so had to give an end to its publishinh period on the 7th 1907 at a time when censor ship of Russian government increased.

Key Words: *Ulfet* Newspaper, Idil-Ural Turks, autonomy, Abdurresid Ibrahim,

*Araştırma Görevlisi, Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. hademir@hotmail.com
¹Günümüzde Özerk Tataristan Cumhuriyetinde ve Özerk Başkurtistan Cumhuriyeti’nin bazı bölgelerinde yaşayan Tatarlar, dönem itibariyle ‘İdil-Ural Müslümanları’, ‘İdil-Ural Türkleri’ ya da ‘İdil-Ural Tatarları’ şeklinde adlandırılmaktaydı. Biz makalemizde bu adlandırılmaların hepsini yerine göre kullanmaya çalıştık. Ancak başlıkta ‘İdil-Ural Türkleri’ni kullanmayı uygun gördük.

Giriş

SSCB'nin dağılmasından sonra bu devletin hakimiyeti altında bulunan Türklerin tarihine duyulan merak daha da arttı. Orijinal kaynaklara ulaşılmanın verdiği hızla burada yaşayan Müslümanların tarihi daha net bir şekilde araştırılmaya başlandı. Özellikle 20. asır Rusya Türklerinin yenileşmesi yönünde fikir beyan eden aydınların biyografileri ve yaptığı faaliyetler araştırmacılar tarafından çalışma konusu olarak seçildi. Bu aydınlardan birisi olan Abdürreşid İbrahim (1857-1944)² de Rusya Türkleri arasında fikri yapıda önde gelen aydınlardandır. Abdürreşid İbrahim dile getirdiği fikirleri ve bu yöndeki çalışmalarını bir çok yayın organı ile Türk halkına ulaştırmak istemiştir. Bu organlardan en önemlisi ise *Ülfet* gazetesidir.

Matbaanın Rusya'ya geç gelişi ve İdil-Ural Türkleri arasında yaygınlaşması, bölgede gazete ve dergi neşriyatının da Avrupa'ya nazaran çok sonra gerçekleşmesine neden olmuştur.³ Matbaanın Rusya Türkleri arasında gecikmeli kullanılmasının diğer bir sebebi ise Rus yönetiminin Türklere karşı takındığı tavidir.⁴ Rusya Hükümeti XIX. yy başlarından itibaren hakimiyetindeki Müslümanların basın yoluyla fikirlerini yayma çabalarına engel olmaya çalışmış, daha sonraları basılan gazetelere ise birçok kısıtlamalar getirmiştir.

1905 İhtilali⁵ sonrası Rusya'da oluşan özgürlük ortamında İdil-Ural Türkleri de diğer bir çok halk gibi siyasî, sosyal ve kültürel yönden kendilerine sunulan imkânlardan faydalanmaya çalışmışlardır.⁶ Rus yönetiminin diğer halklara getirdiği serbestlik sonucunda, İdil-Ural Müslümanları siyasî, millî ve sosyal meselelerini bilhassa basın yayınıyla

² Tam adı Abdürreşid b. Ömer b. İbrahim'dir. 23 Nisan 1857 tarihinde bugün Rusya Federasyonu sınırları içinde Sibirya'nın Batı tarafında kalan İrtiş nehri kıyısında Tobolsk'a bağlı Tara köyünde doğdu. Aslen Buharalı Özbek bir aileye mensuptu. Ataları Sibirya'ya 17. ve 18. asırda göç etmişlerdi. Siyasi faaliyet açısından Rusya Türkleri arasında yeterince önemli bir yere sahip olan Abdürreşid İbrahim'in gazeteci kimliği de hayatında önemli bir yer tutar. Öğrencilik yılları ve sonrasında seyahat ettiği yerlerde bu fikrin oluştuğunu görmekteyiz. Abdürreşid İbrahim'in ilk gazetecilik denemesi 1902 yılında çıkardığı *Mir'at* dergisi ile başlar. Dergi Rusya Türkleri arasında çıkarılan ilk dergi olarak yerini almıştır. 1905 ihtilalinden sonra oluşan basın hürriyeti Rusya Türklerine de kısa sürede sirayet etti. Abdürreşid İbrahim ihtilalden sonra 11 Kasım 1905 yılında *Ülfet* gazetesini çıkarmaya başladı. *Tearüf-i Müslimin* (Müslümanların Tanışması) (İstanbul 3 Nisan 1910), *İslam Dünyası* (2 Mart 1911), *Cihad-ı İslam* (Berlin 1916), *Çolpan Yıldızı* (Peterburg 1917), *Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye*, (Peterburg 1905) en önemli eserleridir. (Geniş bilgi için bakınız; İsmail Türkoğlu, *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid Efendi*, TDVY, İstanbul 1997.)

³ Ş Ahmer, *Matbaacılık Tarihi*, (Kazan 1909), s. 7.

⁴ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara 1999, s. 167.

⁵ 1905 İhtilali diye adlandırılan olay, Rusya'da Çar tarafından meşruti bir yönetimin kabul edilmesidir. Özellikle 1891 sonrası sosyal sorunların giderek çözümsüz hale gelmesi, işçilerin seslerini daha fazla yükseltmesi, Çar karşıtı politikanın, Lenin ve arkadaşları tarafından Avrupa'da kuvvetlendirilmesi ve en önemlisi 1904-1905 Rus-Japon savaşında Rusların hezimete uğraması Çar II. Nikola'nın meşruti bir yönetime izin vermesine neden olmuştur. Çar 17(30) Ekim 1905 tarihinde meşruti yönetimi tanıdığını kamuoyuna açıklamıştır. (Daha fazla bilgi için bk. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1993, s. 373-396)

⁶ *Obşestvennoya i Filosofckoya Misl v Tatarii Naçala XX veka*, (hazırlayan, V. F. Pustarnakov), Moskova 1990, s. 3-4.

Müslüman halkla paylaşmaya çalışmışlardır.⁷ Bu görevi üstlenen yayın organlarından birisi de *Ülfet* gazetesidir. Gazete Rusya Türklerinden Seyyah Abdürreşid İbrahim (1857-1944) tarafından Peterburg şehrinde çıkartılmıştır. Kelime anlamı “kaynaşma” olan gazetenin ilk sayısı 11 Aralık 1905 tarihinde yayınlanmıştır. Toplam 85. sayı yayınlanan gazete, Rusya hükümetinin sansürü iyice arttırmasından dolayı 9 Nisan 1907 tarihinde yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır.

İlk sayısında haftada bir yayınlanacağı ilan edilen gazete, çıkış düzenindeki aksaklıklar sonucu zaman zaman haftada iki sayı ya da iki haftada bir sayı yayınlanmıştır.⁸ Bu aksaklıkların nedeni muharriri Abdürreşid İbrahim’in ilmi ve siyasi faaliyetlerinin yoğunluğudur. Meselâ gazete, III. Müslüman İttifakı zamanında 35. sayısını 9 Ağustos 1906’da çıkarırken, 36. sayısını ancak 13 gün sonra 23 Ağustos 1906’da çıkarabilmiştir.⁹

Yayınlanacak makalelerin imzasız çıkmayacağı daha ilk sayısından itibaren bildirilmesine rağmen, gazetede bir çok imzasız makale bulunmaktadır. Ancak bu makaleler; ele aldığı meseleler yönünden içeriği dikkate alındığında imzasız olmalarına rağmen Abdürreşid İbrahim tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Abdürreşid İbrahim’in aynı imzanın bir çok yazıda olmaması için bu tür bir davranış içinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Özellikle siyasi konularda yazılan bütün imzasız yazılarda, Abdürreşid İbrahim’in kendi imzası bulunmasa da makalenin içeriği ve anlatımı nedeniyle kendisine ait olduğu anlaşılmaktadır.

Gazetenin finans kaynağı tam olarak söylenmese de sadece gazete satışları ile ayakta kalamayacağı aşikardır. Kanaatimizce *Ülfet* gazetesi de, Rusya’da Müslümanlar tarafından yayınlanan diğer birçok yayın organı gibi Müslüman zenginler tarafından desteklenerek yayın hayatını sürdürmüştür.

a. Rusya Müslümanlarının Geri Kalış Sebepleri: XX. asrın başlarında Müslüman coğrafyasının bütün bölgelerinde olduğu gibi, İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türk aydınları da modern çağa uygun hareket edilmesi gerektiği fikrini dile getiriyorlardı.

Dinî alandaki yenileşme fikirleri sonrası oluşan ortamda, dar manada Rusya Türklerinin geniş manada tüm Müslümanların diğer milletlere nazaran (Batı ve Hristiyan alemi) fen alanında bazı yönlerden geri kaldığı, Rusya’da yaşayan Müslüman aydınlar tarafından dile getirilmekteydi. Aydınlar, geline bu noktada medeniyetin gerisinde kalmamak için öncelikle toplumun dini alanda kendini yenilemesi gerektiğine dikkat

⁷ Ravil Fehretdinov, *Tatar Tarihi*, Kazan 1999, s. 102-103.

⁸ *Ülfet*, sayı 7, 8, 9, 10, 11, 34, 35, 36, vd.

⁹ *Ülfet*, sayı 35 ve 36.

çekmekte, bu yenileşmenin tesiri ile eğitim alanında yapılacak reformlarla Müslümanların da 20. asırda hak ettikleri yerlere gelebileceği fikrini öne sürmekteydiler.¹⁰

Ülfet gazetesi sütunlarında bu mesele birçok kere ele alınmıştır. Gazeteye göre toplumun dinî açıdan kendisini yenileyebilmesinin şartı öncelikle ortak noktalarda aynı fikir etrafında hareket etme gerekliliğidir. Bu fikri gazetede en fazla beyan eden yazarların başında Rusya Türkleri aydınlarından Musa Carullah Bigiyef (1875-1949)¹¹ gelmektedir. Bigiyef, Müslüman toplumda birlik ve beraberliğe olan ihtiyacı devamlı gazete sütunlarında dile getirmiştir.

Bigiyef'e göre Müslümanların bu durumdan kurtulmaları için gerekli olan ilk aşama birlik ve beraberliktir. Bigiyef, bu uğurda çalışmalarını aralıksız sürdüren Abdürreşid İbrahim gibi aydınlara bütün Rusya Türkleri fikir adamlarının destek olması gerektiğini mütemadiyen dile getirir.¹²

Musa Bigiyef'e göre, Rusların Müslümanlar üzerinde aşırı bir baskısı söz konusudur. Bigiyef, yapılan baskıları açık bir şekilde ifade ederek, gelinen noktada Müslüman halkın yapılan baskılara daha fazla sessiz kalmaması gerekliliği üzerinde durmaktadır.¹³

Ayrıca Musa Bigiyef, Rusya'da yaşayan Müslümanların Ruslara kıyasla bazı hususlarda gelişen dünyanın gerisinde kalmalarında, Rusya Devletinin olumsuz katkılarının yanında Müslümanların kendilerinin de büyük sorumlulukları olduğu kanısındadır. Müslümanların, kendilerini temsil eden vekillerinin kendi aynaları olduklarını, vekillerin de aynı temsil ettikleri halk gibi her şeyi Ruslardan bekledikleri, buldukları durumdan her zaman Rusları suçladıklarını ifade ederek, Müslümanlar için samimi bir şekilde çalışan kişileri yine Müslümanların kötülediği tespitinde bulunarak, kabahati biraz da kendilerinde aramaları gerektiğini ifade etmektedir.¹⁴

Bigiyef, İdil-Ural Müslümanlarının kendilerinden farklı bir dine inanan Ruslardan her yönden ayrı olmak istemelerine bir söz söylememekte, ancak Müslümanların bilhassa yeni

¹⁰ Refik Muhamedşin, *Tatari i İslam v XX veke*, Kazan 2003, s. 122-126.

¹¹ Musa Carullah Bigiyef (1875-1949): Rusya'da Don nehri kıyısında Azak kalesinin kuzeyinde kalan Rostov-Na-Don şehrinde 1875 yılında doğdu. Babası Rostov şehri imamı Molla Carullah Efendidir. Annesi Fatıma hanımdır. Bigiyef gazetede dinî, siyasi ve sosyal içerikli birçok makalenin altına imzasını atmıştır. Ancak en fazla dikkat çeken yazıları kadınlar meselesi üzerinde yazdığı yazılardır. Bigiyef kadınlar meselesi üzerinde yazdığı yazılar ile birçok Rusya Türk aydınının ufkunu açan fikirler ortaya atmıştır. Musa Carullah'ın siyasi ve sosyal içerikli 20'den fazla eseri vardır. Bu eserlerin bütününde İslam toplumlarının içinde buldukları durumu en ince ayrıntısına kadar yansıtarak İslam toplumlarını medeniyetin gerisinde bırakan sebeplerin çarelerini aramaktadır. *Islahat Esasları, Hatun, Umum Rusya Müslümanlarının Üçüncü Resmi Nedvesi* bu eserlerin en önemlileridir. (Tatar Ziyalıları, A. Heyretidinov, Kazan 2003, s. 144-157.)

¹² Musa Bigiyef, "Tarihi hicretin ibtidası", *Ülfet*, sayı 11, s. 6-7, 16 Şubat 1906.

¹³ Musa Bigiyef, "Bir gün olur hakikat meydana gelir", *Ülfet*, sayı 36, s. 2-4, 23 Ağustos 1906

¹⁴ Musa Bigiyef, "Hememize lazım", *Ülfet*, sayı 28, s. 6-7, 28 Haziran 1906.

gelişen sanayileşme ile birlikte hayatı kolaylaştıran bazı yeniliklerden kaçmasına, fen alanında Ruslara yetişmek bir yana, Ruslardan alınmak istenen bazı faydalı bilgilere dahi karşı olmalarına hayret etmektedir. Ona göre, tabii ki Rusların mekteplerinde okumak, bir insanın Rus olmasını beraberinde getirmemektedir. Bigiyef, Müslüman talebelerin Rus mekteplerinde ilmi alanda kendilerini geliştirmeleri, daha sonra Müslümanlara hizmet vermeleri gerektiği düşüncesindedir. İdil-Ural Müslümanlarının yeni yeni hakikati görmeye başladıklarını, kendi kusurlarını itirâf etme çabası içinde olduklarını belirterek, Rus ve Müslümanlar arasındaki bu uçurumun en kısa zamanda kapanması için en büyük görevin yine Müslüman aydınlara düştüğü kanaatindedir.¹⁵

Abdürreşid İbrahim de, Bigiyef gibi birlik ve beraberliğin Rusya Türklerinin en büyük gayesi olması gerektiği fikrindedir. Eğitim gördüğü dönem itibariyle devamlı dünyanın değişik bölgelerinde bulunan Abdürreşid İbrahim, dünya üzerindeki Müslümanların genel sorunlarını daha yakından görme ve bunları değerlendirme imkanı bulmuştur. Ona göre, Müslümanların 20. asırda tek devlet olmasa dahi, tek millet çatısı altında toplanmaları gereklidir. Bu meseleyi açıklarken, öncelikle İdil-Ural bölgesindeki Müslümanların tarihten gelen bazı ayrışmaları bir kenara bırakarak birlikte hareket etmesi, akabinde ise diğer Müslüman toplulukları ile aynı fikri düşünceleri paylaşarak ortak bir paydada buluşmaları gerektiği düşüncesindedir.¹⁶

Son zamanlarda Müslüman halkın şuurlanarak kendilerini daha iyiye götüren ilim ve fennin peşinde, her türlü fedakarlığı göze aldıklarını ifade eden Abdürreşid İbrahim, elli-altmış sene evvel Rusya'nın diğer şehirlerinde ikamet etmeye cesaret edemeyen, şehirlere ayak basamayan Müslümanların, 1905'li yıllarda Samara, Saratov, Perm, Ufa, Çelyabinsk (Çelebi) gibi nice şehirlerde cami ve medreseler bina edip mahalleler kurduklarını, hatta dönem itibariyle on sene öncesine kadar bir Müslümanın ayak dahi basmadığı Arhangelsk'te mescitler, medreseler imar ettiklerini, Aksa-i Irak'tan Port Artur'a kadar Müslüman muallimlerin ilim ve fen peşinde koştuklarını, gittikleri her yere kendi paralarıyla mescit-medrese açtiklerini dile getirmektedir.¹⁷

Müslüman halkın bu gayretlerinin yanında, bazı müftü ve kadılar olabildiğince dine ve millete yardım etmişler, bazıları ise tam aksine hareket ederek, yardım etmek bir yana, bu

¹⁵ Musa Bigiyef, "Bir gün olur hakikat meydana gelir", *Ülfet*, sayı 36, s. 2-4, 23 Ağustos 1906

¹⁶ "Abdürreşid İbrahimof cenablarının hutbesi", *Ülfet*, sayı 2, s. 4-6, 22 Aralık 1905.

¹⁷ Abdürreşid İbrahim, "Ahval-i alemi İslam", *Ülfet*, sayı 34, s. 6-7, 9 Ağustos 1906; (Abdürreşid, İbrahim), "Her kişi öz fikrini söyler", *Ülfet*, Sayı 16, s. 2-4, 23 Mart 1906.

çalışmaların önüne geçebilmek için Rus Hükümeti ile işbirliği içinde olmuşlardır.¹⁸ Rus hükümeti ile işbirliği içinde olan bu kişiler, yenilik çabasındaki fikir adamlarıyla fikir çatışmasında bulunmak yerine, birlikte hareket etmiş olsalardı acaba Müslümanların eğitim düzeyi başka milletlere kıyasla nasıl olacaktı?

Çünkü, bilhassa resmi evrakları düzenlerken dahi olabildiğince dikkatli davranan bazı idarecilerin, söz konusu eğitim ve öğretim olduğunda resmi bir ceza gerektirmediği için aynı ihtimamı göstermemesi, bu yapıları da bazı idarecilerin herhangi bir itirazda bulunmaması İdil-Ural Müslümanları adına gerçekten çok üzücüdür.

1902 sonrası kendi çabalarıyla gerçekleştirmek istediği Rusya Müslümanları birliği fikri ile 1905 İhtilaline kadar bu gâye ışığında çalışmalarda bulunan Abdürreşid İbrahim, çalışmalarını el kitabı düzeyindeki *Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye (Otonomi veya Muhtar İdare)* adlı eserinde toplayıp, Peterburg'da 1905 yılında yayınlamıştır. Risâle, Dünya genelinde yaşamakta olan Müslüman toplumların hal ve durumlarını, buna paralel olarak Rusya Müslümanlarının ne yapması gerektiği sorularına cevap aramakta, dünyadaki bütün fert, toplum ve milletlerin kendi menfaatleri uğruna çalıştıklarını, Rusya geneline bakıldığında bu durumun değişmediğini, Rusya'da yaşayan Rus olmayan halkların da kendi menfaatleri yönünde çalışmalarda bulduklarını ifade ederek, Rusya'daki Müslüman toplumun fert bazında değil de, millet bazında menfaatlerini öne çıkararak, tek bir zararda ya da faydada aynı tepkiyi göstermeleri gerektiği fikrini savunmaktadır.¹⁹

Kanaatimizce de, belli bir medeniyet içinde yaşayan her toplum nasıl ki fert bazından millet bazına kadar kendi menfaatini düşünüyorsa, Rus Çarlığında yaşayan Türklerin de kendi menfaatlerini düşünmesi oldukça kabul edilebilir bir davranıştır.

Gazetede İslam aleminin geneline seslenen bazı yazıları Halim Sabit²⁰(1883-1946) kaleme almıştır. Özellikle İslam aleminin içinde bulunduğu zor koşulları dile getiren Sabit, bir an önce İslam aleminin dolayısıyla Rusya Türklerinin kendilerini diğer milletler kantarında eşit duruma getirmeleri melesi üzerinde durmaktadır.

İslam aleminin gerileme içerisinde olduğunun altını çizen yazar, bazı batılı ilim adamlarının bu gerilemenin İslam dininden kaynaklandığını, İslam dini nedeniyle Müslüman

¹⁸ Lyutsian Klimoviç, *İslam v Tsarskoy Rossii*, Kazan 2003(1423), s 26.

¹⁹ Abdürreşid İbrahim, *Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye*, Peterburg 1905, s. 2, 3 vd.

²⁰ Halim Sabit (Şibay) (1883-1946): Kazan'ın Simbir Vilayetine bağlı Küçük Tarhanlı köyünde 1883 yılında doğdu. Babası Şibay sülalesine mensup Sabir Can Efendi, Annesi Hayat Hanımdır.²⁰ 27 Aralık 1946 tarihinde Ankara'da vefat etti. Eserleri: *Alemî İlm-i Hâl*, İstanbul, 1328-1332, *Ulemâ ve Talebe-i Ulûm Efendilere-İslah-ı Medaris Münasebetiyle*, *Tecvidi Fenni*, *Şakirdlik Alemi*, *Cennet Malda Değil, Kur'an'a Doğru* ().

halkların gelişen batı dünyasına nazaran fen alanında geride olduğunu dile getiren yazılar yazdığını, Müslüman alimlerden bazı yazarların da bu yazılara cevap verdiğini belirtmektedir. Bunlardan birisi olan Mehmed Süleyman Efendinin de bu konuda bir eser yayınlarak, batılı yazarların yanlış şekilde fikir beyan ettiklerini, Müslüman halkların İslamiyet ile gerilemesinin mümkün olmadığını, tam tersi Müslümanlığın aksi yönünde davrandıkları için geriledikleri kanaatinde olduğunu belirtmektedir. Halim Sabit de bu mesele hakkında, özellikle Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetleri örnek göstererek, aslında İslamiyet'in insanın kendini geliştirmesine engel teşkil etmediğini ispatlamaya çalışmakta, dönem itibarıyla geniş çerçevede Müslümanların dar çerçevede İdil-Ural Türklerinin, Hristiyan milletlere göre ilim ve fenni gelişmelerde geride kalmasının sebebi olarak İslam dinini değil de, Müslümanların kendi hayat tarzlarını göstermektedir.²¹

Halim Sabit Müslümanların neden diğer milletlerin esareti altında olduklarını, neden cehalet içerisinde olduklarını ve bu durumdan kurtulmak için çalışmak yerine, neden kendilerini bu duruma alıştırmaya çalıştıklarını örnekler ve sebepler ışığında açıklamaktadır. Bu hususta 58 madde sıralayan Halim Sabit özetle; öncelikle İslam aleminin aşırı derecede kadercı bir yapıda olması, İslam aleminde ihtilaf bahanesiyle oluşturulan fitne ortamının Müslümanları çalışmaya değil de tembelliğe özendirilmesi, İslam alemindeki basiretsiz yöneticilerin, dini ve siyasi manada çöküşü beraberinde getirdiği görüşündedir.²²

Gazetede Rusya genelindeki Müslümanlar hakkında fikir beyan eden diğer bir yazar ise Hadi Atlasi'dir. (1876-1937)²³ Rusya hükümetinin Müslüman Türklere yaptığı davranışları eleştiren Hadi Atlasi, Rus Çarlığında 150 milyon nüfusun 20-25 milyonunu teşkil eden Müslümanlara Rusya hükümetinin daha müsahamalı ve daha anlayışlı bir siyaset ile yaklaşması gerektiği fikrindedir. Hadi Atlasi, tarih boyunca gelişen olaylar ışığında Rus Çarlığı ve hakimiyetindeki Müslüman toplumların ilişkilerini kaleme aldığı yazılarda Rusya'da yaşayan Müslümanların diğer imparatorluklarda yaşayan halklara nazaran, hakim devlete ve millete karşı daha anlayışlı, daha yatkın bir siyaset izlediğini, buna mukabil

²¹ Halim Sabit, "Umumi Ehl-i İslam", *Ülfet*, Sayı 48, s. 4-6, 22 Kasım 1906.

²² Aynı yer.

²³ Hadi Atlasi (1875-1940): Simbir vilayeti Bova ilçesi Çeki (Eski Çay) köyünde 1875 yılında doğdu. *İlm-i Heyet ve Tarihi Tabî, Ahır Zaman İşanı, İdil Boyu, Mektep ve Molla* eserlerini kaleme aldı. *Yeni Nizam ve Ulemamız* 1911-1913 yılları arasında *Sibir Tarihi, Kazan Hanlığı, Süyün Bike* eserlerini neşretti. Hadi Atlasi 1940 yılında Rus sürgün kamplarının en önemlilerinden birisi olan "Solovki" kampına gönderildi. Rusya Türkleri arasında yetişen en önemli tarihçi sayılan Hadi Atlasi bu kamptayken vefat ettiği araştırmacılar tarafından ön görülmektedir. (Hadi Atlasi, *Sibir Tarihi*, Kazan 1992, *Tatar Ziyahları*, S. Alişev, Kazan 2003, s. 170-173.)

hükümetin ise aynı anlayışla yaklaşmadığı, hatta bazı zamanlar Müslümanları düşman olarak karşısına aldığı görüşündedir.²⁴

Ülfet gazetesinin bu konu üzerinde durduğu diğer bir husus ise Müslüman halka hitap eden, onlara yol gösteren edip ve muharrirlere düşen vazifedir. Gazeteye göre, edip ve muharrirler Rusya Türklerinin durumunu göz önüne alarak, oluşan hürriyet ortamını değerlendirip Müslümanlara en iyi şekilde hizmet etmelidirler. Edip ve muharrirlerin Müslüman halkın moralini bozacak ve birliğini zedeleyecek yazılardan uzak durması, Müslümanları birliğe davet etmesi, halkın eksiklerini yerinde görüp onların sesini duyurması, bir bakıma Müslüman halkın sesi kulağı olması gerektiği kanaatindedir. Gazete özellikle eğitim ve ıslah konusuna da değinerek muharrirlerin Müslüman halka eğitim veren kurumların yeniden yapılandırılmasında üzerlerine düşen görevi eksiksiz yerine getirmeleri gerekliliği üzerinde hassasiyetle durmaktadır.²⁵

b. Otonomi (Muhtariyet): 1905 yılından önce Rusya’da sadece Müslümanlar değil, bütün diğer Rus olmayan halklar muhtariyet hakkından faydalanamıyordu. İstisna olarak Finlandiya bir nevi özerklikten yararlanıyordu. İmparatorluğun diğer tebaaları tamamen merkezin etkisi altındaydı. Sosyal ve siyasî akıbetleri hükümetin insafına bırakılmıştı. 1905 Manifestosu sonrası Rusya’da yaşayan Rus olmayan milletlere sosyal ve siyasî açıdan geride kaldıklarını açık şekilde ifade etme ortamı doğdu. Bu yönde toplantılar yaparak siyasi ve sosyal faaliyetlerini giderek arttırdılar.²⁶ Kısa sürede teşkilatlanarak Rusya’dan ayrılmamak şartıyla kendi halklarının geleceğinde söz sahibi olacağı bir idare şekline bahsetmeye başladılar. Bu idare şekline bahseden Rusya Türk aydınlarından en önemlisi Abdürreşid İbrahim, sadece Müslümanlar arasında değil, Rusya’da yaşayan diğer gayri-Rus fikir adamları arasında da siyasi haklardan bahseden en cesur aydın hüviyetindedir. 1905 Manifestosundan 10 sene evvel yazdığı *Çolpan Yıldızı* adlı eserinde bunu dile getirmektedir.²⁷ Yine *Aftonomiya Yaki İdâre-i Muhtâriye* adlı eserinde de Türk halkının otonomiye olan gerekliliği üzerinde durmaktadır.²⁸

Ülfet gazetesi muhtariyet meselesine daha ilk sayısından itibaren hatırı sayılır bir yer ayırmıştır. Muhtariyetle ilgili yazılan bütün yazılarda Abdürreşid İbrahim’in imzasını görmesek de, yazıların muhtevası bakımından Abdürreşid İbrahim’in kaleminden çıktığı

²⁴ Hadi Atlasi, “Hükümet ve Müslümanlar”, *Ülfet*, sayı 63, s. 2-3, 8 Mart 1907.

²⁵ Abdürreşid İbrahim, “Zamanımızın edip ve muharrirlerine dair”, *Ülfet*, sayı 33, s. 3-5, 2 Ağustos 1906.

²⁶ V. F. Sultanbekov, *İstoriya v Litsah*, Kazan 1997, s 16-17.

²⁷ Daha fazla bilgi için Abdürreşid İbrahim, *Çolpan Yıldızı* (Peterburg 1917).

²⁸ Abdürreşid İbrahim, *Aftonomiya Yaki İdâre-i Muhtâriye*, (Peterburg 1905).

anlaşılmaktadır. Abdürreşid İbrahim, özerkliğin imtiyaz manasına geldiğini, imtiyazların ise bölgesel ve millî olmak üzere ikiye ayrıldığını, belirli bir imtiyaza sahip olan milletlerin bazı hususî meselelerinde kendi gelecekleri hakkında kendi görüşlerini rahatlıkla dile getirdiklerini öne sürerek, bu milletlerin hakimlerinin kendilerinden teşekkül ettiğini, hatta bazılarının paralarının dahi kendilerine ait olduğunu, yönetildikleri devletle sadece politik bağları olduğunu, bunun dışındaki bütün idarenin kendi ellerinde bulunduğunu dile getirip, bu şekildeki muhtariyetin bütün milletler için geçerli olamayacağını, hele Tatarlar için hiç mümkün olamayacağını, İdil-Ural Müslümanlarının Ruslara karışmış bir durumda olduklarını, bu bölge halkının sadece özerliğe değil, milli bir birlikteliğe ihtiyacını sıkça dile getirmektedir.²⁹ Hatta onun da ötesinde Abdürreşid İbrahim'e göre Rusya Müslümanlarına yarı değil, tam özerklik gereklidir. Ayrıca Müslümanlarının sosyal yönden eksikliklerinin olmasını bazı Müslüman aydınlarının ve onları benimseyen halkın yeni fikirlere açık olmamasına bağlamaktadır.³⁰

1905 Manifestosu sonrası, siyasî imtiyazların dile getirildiği dönemde gayri-Ruslar kendi siyasî geleceklerini görüşüp belirledikleri birçok toplantı düzenlediler. Abdürreşid İbrahim muhtariyet toplantılarının Rusya Devletinin siyasi birliğini bozmak için yapılmadığını, aksine Rusya Devletini oluşturan, siyasi yelpazede bulunan halkların yönetime

Manifesto sonrası; Sosyal Demokratlar Partisi, Sosyal İhtilalciler, Anayasacılar, Mühendisler, Yahudileri Himaye Cemiyeti gibi kuruluşların tertip ettiği muhtariyeti ele alan 17 toplantı yapıldı. Muhtariyet toplantılarının Rusya'daki bütün halklar için yeni bir ümit kapısı olduğunu dile getiren gazeteye göre, bu cemiyetlerin çalışmaları Rusya Devleti'ni daha ileriye götürme gayesini taşımaktadır. 1905 yılının 19 Kasım'ında yapılan Bütün Gayri-Ruslar Muhtariyet Toplantısına sütunlarında yer veren *Ülfet*, Müslüman cemaatlerin bu otonom birliğine katılmaları gerektiği fikrindedir.

Toplantı, Rusya'da yaşayan çeşitli milletlerden temsilcilerin iştiraki bakımından önemlidir. Toplantının yapılacağı sırada polis teşkilatı, toplantının sekteye uğratılması için büyük çaba sarf ederek, telgrafların gerekli yerlere ulaşmasına engel oldu. Böylece toplantıya beklenen iştirak sağlanamadı. Toplantıya İdil-Ural Müslümanları adına Abdürreşid İbrahim katıldı. 19 Kasım 1905 tarihinde Peterburg'da yapılan ve üç gün devam eden toplantı oldukça demokrat bir ortamda başladı. Toplantıya Azerbaycan'dan iki kişi, Ermenilerden 17 kişi,

²⁹ Abdürreşid İbrahim, "Aftonomistler", *Ülfet*, sayı 22, s. 3-4, 4 Mayıs 1906.

³⁰ Abdürreşid, İbrahim, "Her kişi öz fikrini söyler", *Ülfet*, Sayı 16, s. 2-4, 23 Mart 1906.

Gürcülerden beş kişi, Beyaz Ruslardan beş kişi, Yahudilerden yedi kişi, Kırgızlardan bir kişi, Letonyalılar'dan bir kişi, Litvanyalılar'dan sekiz kişi, Polonyalılardan 15 kişi, Tatarlardan üç kişi, Ukraynalılardan 18 kişi, Estonlardan bir kişi olmak üzere toplam 83 kişi iştirak etti. Toplantıya bir başkan, iki yardımcı seçildi. Toplantının başkanlığına Polonyalı Profesör Baduen de Kurtene yardımcılıklarından birine Abdürreşid İbrahim diğerine de Letonyalı temsilci seçildi.

Bütün Rus olmayan halklar için Muhtariyeti savunan toplantıda, başkan Polonyalı Boduen de Kurtene tesirli bir konuşma yaparak; Rusya'da yaşayan milletlerin kurtlar gibi birlerine dalaşmalarının ve kan dökmelerinin sebeplerini, Rusların kendilerinden başka milletlere hakir gözle bakmaları, hakaret vari sözlerle bu milletleri aşağılamaları ve bu milletleri Ruslaştırmak için çalışmaları, halklar arasında düşmanlık husule getirmektedir diyerek, Rusya'da lisan olarak Rusça konuşulmasının normal karşılanması gerektiğini, ancak Rus olmayanların da Ruslaştırılmasının kabul edilemez olduğunu dile getirmiştir.³¹

Başkanın açılışı yapmasından sonra, ilk konuşma hakkı alfabetik sıra gereği Azerbaycanlı temsilciye verildi. Ancak o hazırlıksız olduğunu belirterek söz hakkından vazgeçti. Ermeni ve Gürcü temsilciler de aynı şekilde konuşmaktan kaçındılar. Beyaz Rusyalı konuşmacıdan sonra kürsüye gelen Kırgız-Kazak temsilcisi Üniversite öğrencisi Tunçbayef Müslümanların problemleri ile ilgili etkili bir konuşma yaptı.³²

Diğer konuşmacılar da bu yönde fikirlerini beyan ederek, her halk için ayrı ayrı kanunlar bulunmasının halklar arasındaki düşmanlığı körüklediği, bu halkların aynı ülkede yaşamalarına rağmen ayrı kanunları bulunması ve bu kanunların da Ruslara daha fazla imtiyaz tanımalarının düşmanlıklar meydana getirdiği, fakat yeni hazırlanacak olan kanunlarla bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve Rusya'da yaşayan halkların tek bir kanunla yönetilmesi gerektiği fikrindedirler.³³

Toplantıya katılanların ortak fikri, Rusya devletinin bu kadar çeşitli milleti bir arada rahat bir şekilde yönetemeyeceği idi. Buna rağmen geçmişte yaşanan acı olaylar bir tarafa bırakılarak bundan sonra bu milletlerin rahat ve huzurlu yaşamaları için gerekli olan şartların sağlanması hususunda yapılması gerekenler tespit edilmeye çalışıldı.³⁴

Sonuçta yapıcı kararlar alındı. Katılımcılara göre; çeşitli milletlerin bir ülkede rahat ve huzurlu yaşamaları için bütün kanunlarda her milletin eşit olarak görülmesi gereklidir.

³¹ Musa Bigiyef, "Peterburg'ta aftonominler cemiyeti", *Ülfet*, sayı 1, s. 6-9, 11 Aralık 1905.

³² Musa Bigiyef, "Student Tunçbayef'in hutbesi", *Ülfet*, sayı 3, s. 6-8, 29 Aralık 1905.

³³ Abdürreşid İbrahim, "Aftonomiya", *Ülfet*, sayı 1, s. 1-3, 11 Aralık 1905.

³⁴ Musa Bigiyef, "Peterburg'ta aftonominler cemiyeti", *Ülfet*, sayı 1, s. 6-9, 11 Aralık 1905.

Bunun sağlanması için de bütün milletlerin ittifak içinde olmaları ve zayıf milletlerin haklarını elde edemedikleri takdirde güçlü milletlerin bu zayıf milletin haklarını elde edinceye kadar mücadele etmelidirler.

Ayrıca ele alınan bu meselelerin sadece sözde kalmayarak bir anlaşma ile hayata geçirilmesine de karar verildi.

Otonomistler üç günün sonunda şu kararları kabul ettiler.

1. Rusya'daki bütün milletler Rusya Devletini Cumhuriyet rejimine götürmek için gücü yettiği kadar çalışmalıdır.
2. Rusya'daki bütün milletler bundan sonra yapılacak kanunlarda herkese ve her millete her konuda hürriyet verilmesini, din ve vicdan hürriyetinin sağlanmasını samimiyetle istemelidirler.
3. Rusya gibi çeşitli milletlerden ve dinlerden meydana gelen bir ülkede kanun hazırlamak ve düzeni sağlamak, memleket işlerini idare etmek bir merkezden mümkün değildir.
4. Rusya devletinde her milletin kendi işlerini yine o millete bırakmak (santralizasya), Rusya devletinde otonom bir federasyon kurmak gereklidir.
5. Rusya'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan çeşitli milletler, buldukları bölgenin kanunlarına göre yönetilmelidir.³⁵

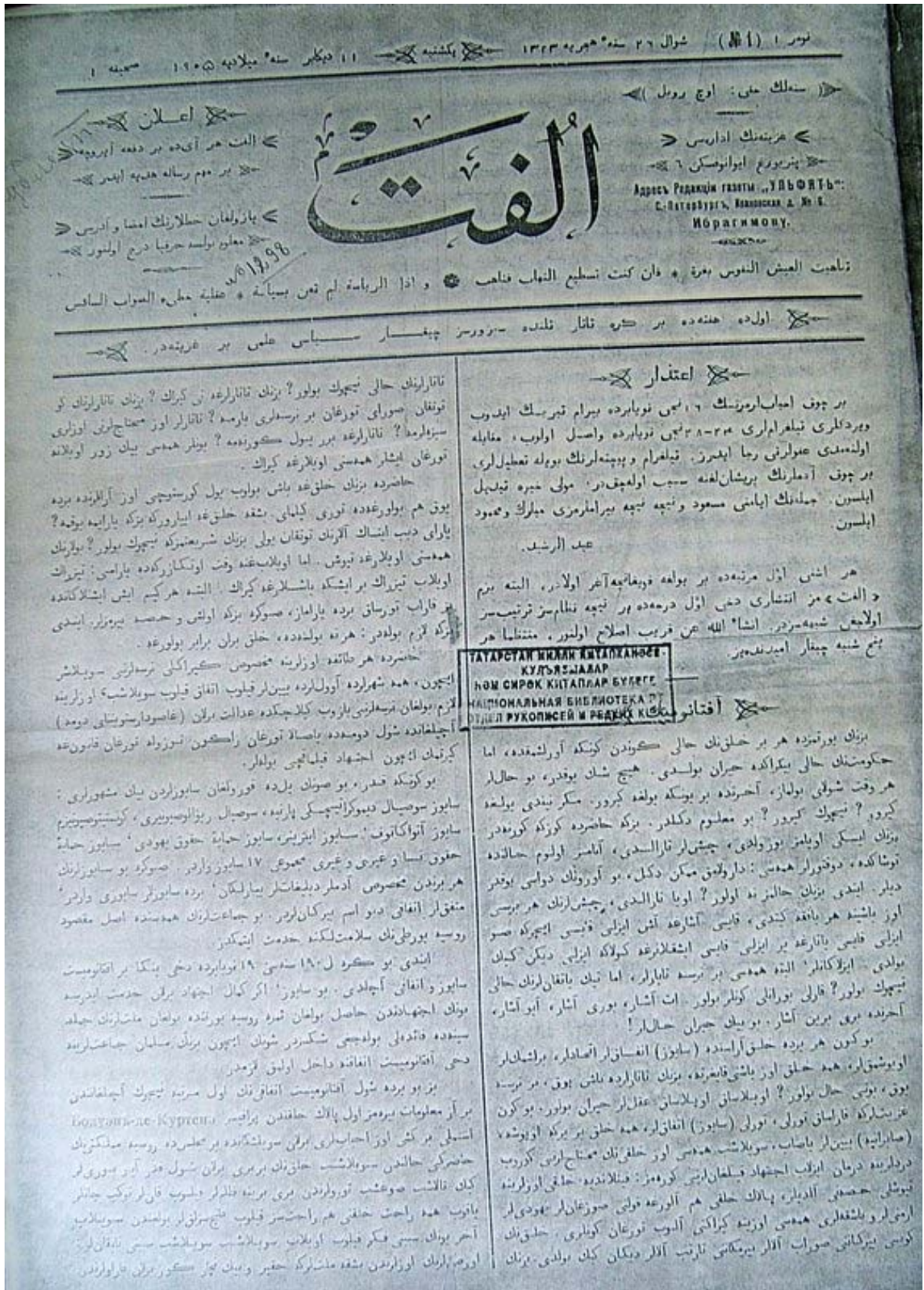
1905 Manifestosu sonrası oluşan özgürlük ortamını devlet desteği olmaksızın, özellikle matbuat yönünden çok iyi değerlendiren İdil-Ural Türkleri kısa zamanda kendi fikirlerini halka ulaştırmayı başardılar. *Ülfet* gazetesi de bu çalışmalara katkıda bulunan yayın organları arasındadır. *Ülfet* gazetesi yayımlandığı 18 ay süre zarfında dile getirdiği fikirler ile Rusya Türklerine yeni ufuklar açmaya çalıştı. Gazetenin ilk sayısından son sayısına kadar en fazla üzerinde durduğu konu ve dile getirmeye çalıştığı en önemli düşünce Rusya Müslümanları arasında birlik ve beraberliğin etkin hale getirilmesidir. Birlik ve beraberliğin sağlanmasından sonra ise ikinci bir merhale olan, her toplumun kendini en azından sadece işlerinde yönetebilme arzusudur.

Yapılması gereken yenilikleri devamlı sütunlarına taşıyan gazete, İdil-Ural Türklerinin Rusya Devleti içindeki yerini eleştirmiş, devlet genelinde daha etkin rol almalarını, bu rolü üstlenirken de Rusya genelindeki Türk toplumu ile birlik ve beraberlik

³⁵ Aynı makale.

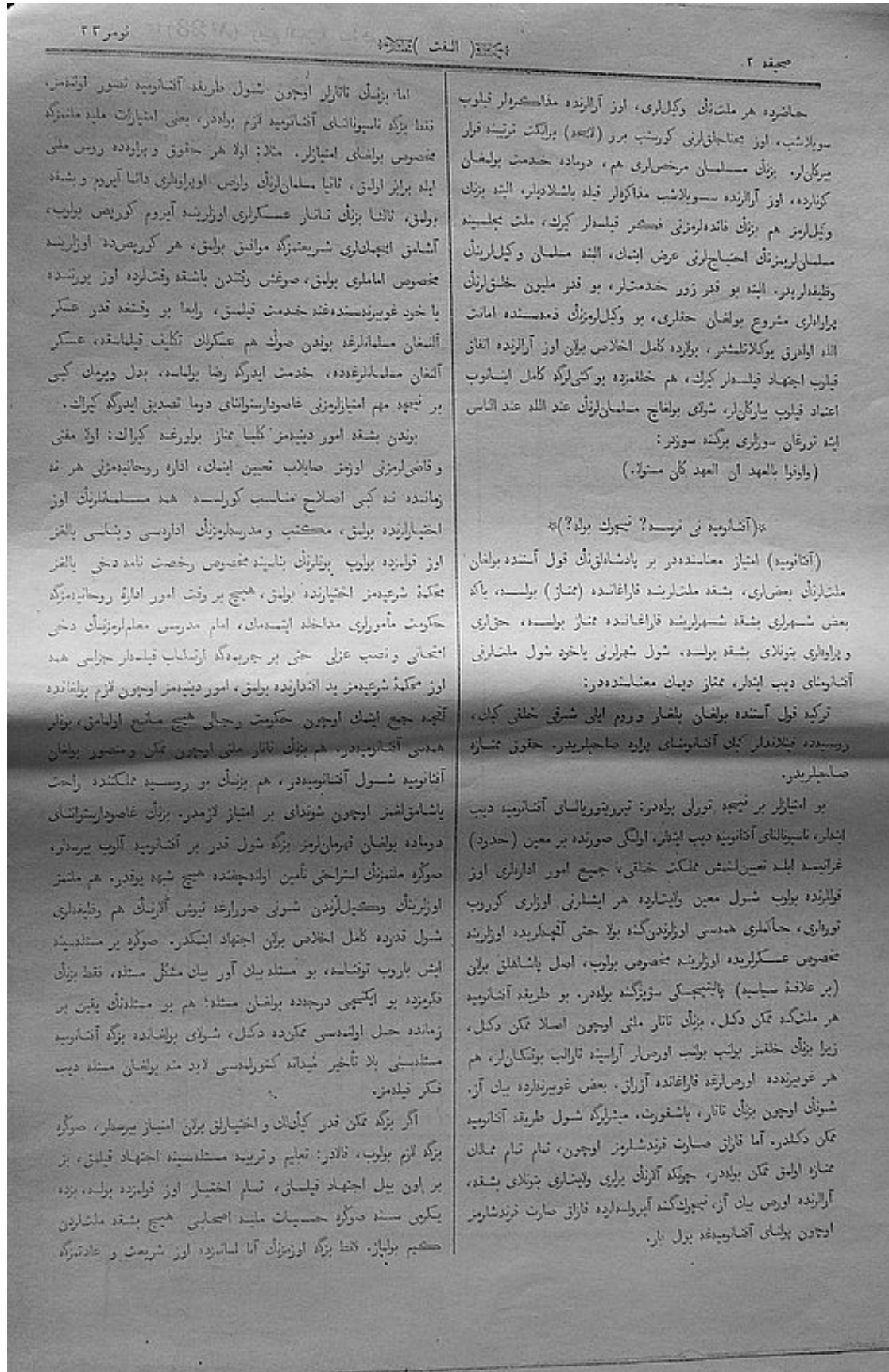
içerisinde olmalarının gerekli olduğunu dile getirmiştir. İdil-Ural Türklerinin bütün bu olumsuz şartlarda gösterdikleri gayret takdire şayandır.

Son olarak şunu diyebiliriz ki; günümüzde Özerk Tataristan Cumhuriyetinde yaşayan Tatarların yüz yıl önce yaşadığı sorunları sütunlarına taşıyan gazete, bir nebze de olsa Tatar halkının daha huzurlu ve daha müreffeh yaşamasını sağlamaya çalışmıştır.

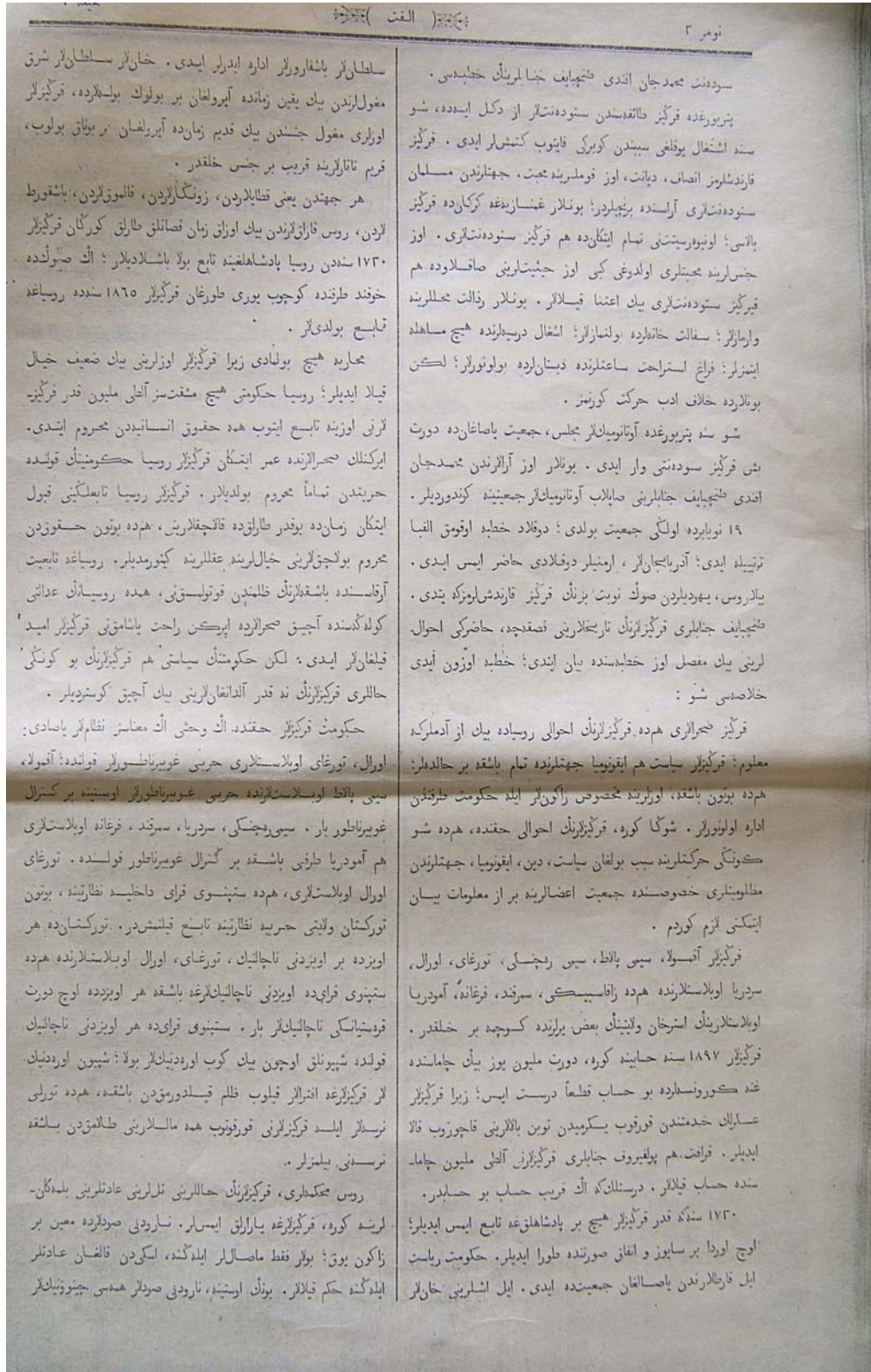

Resim 1: Ülfet gazetesi 1. sayı, 1. sayfa. Hicri 26 Şevval 1323 (Miladi 11 Aralık 1905). "Evvelde haftada bir kere Tatar tilinde sanzursüz çıkar siyasi ilmi gazetedir".

Resim 2: Ülfet gazetesinin 11. sayısının altıncı sayfasında yayınlanan Musa Bigiyef imzalı "Tarihi hicretin ibtidası" adlı makale. (6 Muharrem 1324\16 Şubat 1906)

Resim 3: Ülfet gazetesinin 23. sayısının ikinci sayfasında imzasız olarak yayınlanan ancak içeriği bakımından Abdürreşid İbrahim'e ait olduğu aşıkara olan "Aftonomiya ni nerse? Niçok bula?" adlı makale. (1 Rebiül ahir 1324\11 Mayıs 1906)

Resim 4: Ülfet gazetesinin 3. sayısının altıncı sayfasında Musa imzalı yayınlanan, ancak içeriği bakımından Musa Carullah'a ait olduğu aşikar olan "Student Tunçbayef'in hutbesi" adlı makale. (14 Zilkade 1323\29 Aralık 1905)

KAYNAKÇA

A. KİTAP

Ahmer, Ş. (1909). *Matbaacılık Tarihi*, Kazan.

Arat, R. Rahmeti: "Matbuat", İA, VII, s. 380

Atlasi, Hadi. (1992). *Sibir Tarihi*, Kazan.

Bigi, Musa Carullah. (1917). *Islahat Esasları*, Petrograd.

Devlet, Nadir. (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, 1. bsk., Ankara

Fahrettin, Rızaeddin, (1904). *Asar*, Cilt 2, cüz 8, Orenburg.

Fehretdinov, Ravil. (1999). *Tatar Tarihi*, Kazan.

İbrahim, Abdürreşid. (1917). *Çolpan Yıldızı* Peterburg

İbrahim, Abdürreşid. (1905). *Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye*, Peterburg.

Habiyeva, P. A. (2004). *İslam na Yevropeyskom Vostoke, Entsiklopedičeskiy Slovar*, İzdatelstvo Maarif, Kazan.

Kurat, Akdes Nimet: "Kazan Türklerinin Tanınmış Tarihçi ve Milliyetçilerinden Hadi Atlasi", *RRAI*, s. 353.

_____. (1993). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara.

Klimoviç, Lyutsian. (1423-2003). *İslam v Tsarskoy Rossii*, s 26, Kazan.

Muhammedşin, Refik. (2003), *Tatarı i İslam v XX veke*, izdatelstvo FYN, Kazan.

Obşestvennoya i Filosofckoya Misl v Tatarii Naçala XX veka, (hazırlayan, V. F. Pustarnakov), Moskova 1990, s. 3-4.

Rahim, Ali, A. Aziz, (1923). *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Tıpkı basım, 3 Cilt, Kazan.

Remiyev, İ. (1925). *Vakitli Tatar Matbuatı*, Kazan.

Sultanbekov, V. F. (1997). *İstoriya v Litsah*, Kazan.

Tatar Ziyalıları, (R. M. Muhammetşin). (2003), Kazan.

Tatarski Ansiklopedičeski Slovari: "Aziatskaya Tipografya". (1999), Kazan.

Taymas, Abdullah Battal. (1988), *Kazan Türkleri*, T. K. A. E, Ankara.

_____. (1958), *Musa Carullah Bigi*, İstanbul.

Türkoğlu, İsmail. (1997), *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim*, TDV Yayınları,
Ankara

B. MAKALE

"Abdürreşid İbrahimof cenablarının hutbesi", *Ülfet*, Sayı 2, 22 Aralık 1905.

Abdürreşid İbrahim, "Ahval-i aleml İslam", *Ülfet*, sayı 34, 9 Ağustos 1906;

_____, "Her kişi öz fikrini söyler", *Ülfet*, Sayı 16, 23 Mart 1906;

_____, *Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye*, Peterburg 1905, sayı 2, 3 vd.

_____, "Zamanımızın edip ve muharrirlerine dair", *Ülfet*, sayı 33, 2 Ağustos 1906.

_____, "Aftonomistler", *Ülfet*, sayı 22, 4 Mayıs 1906.

_____, "Aftonomiya ni nirse? niçik bula?", *Ülfet*, sayı 23, 11 Mayıs 1906.

_____, *Aftonomiya*, *Ülfet*, sayı 1, 11 Aralık 1905.

Atlasi, Hadi, "Hükümet ve Müslümanlar", *Ülfet*, sayı 63, 8 Mart 1907.

Bigiyef, Musa, "Tarihi hicretin ibtidası", *Ülfet*, sayı 11, 16 Şubat 1906.

_____, "Hememize lazım", *Ülfet*, sayı 28, 28 Haziran 1906.

_____, "Bir gün olur hakikat meydana gelir", *Ülfet*, sayı 36, 23 Ağustos 1906

_____, "Peterburg'ta aftonominler cemiyeti", *Ülfet*, sayı 1, 11 Aralık 1905.

_____, "Student Tunçbayef'in hutbesi", *Ülfet*, sayı 3, 29 Aralık 1905.

Sabit, Halim, "Umumi ehl-i İslam", *Ülfet*, Sayı 48, 22 Kasım 1906.